

УДК 327[(470+571):(438)]”1990/2007”

І. В. Яковлева

аспірантка Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
кафедри міжнародних відносин к. 32,
Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна,
(380482)633259, e-mail: irene_yakovleva@yahoo.com

**ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ І ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР**

У статті розглянуто основні концепції польських дослідників стосовно розвитку міждержавних відносин з Росією, проаналізовано їх історичні витoki і практичну цінність. У роботі досліджуються сучасні польсько-російські стосунки, аналізуються причини їх погіршення, розглядається вплив на двосторонні відносини зовнішніх чинників.

Ключові слова: концепція, зовнішня політика, міждержавні стосунки, політичне протистояння.

Зовнішньополітичні концепції Республіки Польща починають формуватися у першій половині ХХ століття, коли країна знову з’являється на карті Європи. Протягом 123-х років, з 1795 до 1918 територія Польщі була поділена між Німеччиною і Росією. Саме це — положення між німцями і росіянами — на думку спеціалістів Польського Інституту стратегічних досліджень [1, с. 17], і визначило сутність і спрямованість концепцій зовнішньої політики Республіки Польща.

Російський учений О. Неменський [2], посилаючись на дослідження польської історіографії, виокремлює дві основні парадигми зовнішньої політики Польщі, названі за домінуючими королівськими династіями країни часів Середньовіччя — п’ястовську і ягеллонську. Перша спрямована на активні стосунки з Німеччиною, і пасивне ставлення до співпраці або навіть і конфронтації зі східними сусідами. Друга теорія, навпаки, має на увазі проникнення в Литву і російські землі. Це ідеологія “підкорення Сходу” і створення багатонаціональної держави з центром у Варшаві.

У 1918 році, після завершення Першої Світової війни, дві вищеназвані альтернативи знайшли своє відображення у двох основних варіантах зовнішньополітичної стратегії РП. Тут польські дослідники виділяють інкорпоративну і федеративну концепції. Ідеологом першої вважається Роман Дмовський, лідер Національно-демократичної партії. Головну загрозу для Польщі він вбачав у Німеччині, тому вважав за необхідне створення польської моноетнічної держави з міцними кордонами на сході з Росією. Погляди Р. Дмовського базувалися на етнічному принципі і не передбачали ніяких прав для не-поляків, які проживали на окраїнах колишньої Речі Посполитої.

З протилежною концепцією у тому ж 1918 році виступив Юзеф Пілсудський, який основною небезпекою для Польщі вважав Росію. Тому, у межах

запропонованого ним федеративного підходу, необхідним було створення федеративної багатонаціональної Польщі на кшталт Першої Речі Посполитої, з невеликою буферною українською державою між Польщею і Росією.

У міжвоєнний період у польському політикумі домінувала концепція Р. Дмовського, але після Другої Світової війни ситуація змінилася. Польща отримала міцні східні кордони, але опинилася під впливом Радянського Союзу. Тому серед інтелігенції постало питання — як звільнитися з-під радянського панування?

У паризькому еміграційному осередку у 1960-70-х роках редактор журналу “Культура” Єжи Гедройц розробив нову концепцію польської політики.

Головними постулатами доктрини Гедройця-Мерошевського є:

- переконання, що занепад Радянського Союзу є неминучим;
- переконання, що Польща повинна визнати повну незалежність України, Литви і Білорусії;
- переконання, що допомога в зміцненні незалежності Литви, Білорусії і України не повинна бути предметом конфлікту з Росією;
- переконання, що підтримка суверенітету Литви, Білорусії і України може допомогти самій Росії відмовитися від намірів “повернути” ці країни і зробити новий поворот до нео-імперіалізму;
- переконання щодо необхідності підтримання діалогу з колами російських демократів і інтелігенції [1, с. 19].

Отже, доктрина Гедройця-Мерошевського актуалізувала той факт, що на Сході між Польщею і Росією існує регіон третіх держав, окреслений як ULB (Україна, Литва, Білорусія), і саме цей регіон проголошувався основним об’єктом східної політики РП.

У 1980-ті роки концепції польсько-радянських, а в перспективі — польсько-російських стосунків, розробляла і польська опозиція. Деякі її представники заперечували розподіл Європи на сфери впливу, чим, власне, завершилися ялтинські домовленості. Документально ці погляди вперше оформилися у документі “Карта-84”, яка заперечувала право Радянського Союзу на втручання у польські справи.

Іншою популярною концепцією 80-х стало просування східноєвропейської співпраці. Пропозиції щодо співробітництва висувалися перш за все стосовно народів, які проживають за східним кордоном Польщі (українців, литовців, білорусів). Тим самим підкреслювалось, що саме ці країни, а не Росія, є сусідами і потенційними союзниками і партнерами незалежної Польщі [3]. Тобто, бачимо, що концепція має спільні риси з доктриною Гедройця-Мерошевського.

В основі концепції східноєвропейської співпраці лежало переконання, що лише скоординовані дії усіх народів регіону проти Москви здатні послабити радянське панування. Концепція набула особливої популярності у кінці 80-х, коли налагодження регіонального співробітництва розглядалося як необхідний етап для подальшого, більш органічного входження східноєвропейських країн, у тому числі і Польщі, до західноєвропейських структур.

Не всі у польському опозиційному осередку підтримували дві вищеназвані концепції — “Карту-84” і концепцію східноєвропейської співпраці. Основних аргументів у критиків було декілька. По-перше, це воєнно-економічна слабкість потенційних союзників Польщі у східноєвропейському регіоні. По-друге, деякі дослідники вважали, що розпад СРСР не відповідав би інтересам самої Польщі, адже нові незалежні держави, особливо Україна, могли б мати до Польщі територіальні претензії [цит. за 4].

Вже на початку 90-х стало очевидним, що виправдала себе доктрина Гедройця-Мерошевського. Польща стала суверенною державою, у 1991 році розпався СРСР, і Україна, Литва і Білорусія стали незалежними. У 2004 році Польща і Литва приєдналися до Європейського Союзу, а в Україні відбулася “Помаранчева революція”. Країни ULB поступово звільнялися з під російського впливу. Але, як справедливо зауважують співробітники Польського інституту стратегічних досліджень, історія не закінчується у 2004 році [1, с. 20].

Ще у 1998 році, під час акцесійних переговорів з Європейським Союзом, Варшава запропонувала європейській спільноті ідею Східного виміру ЄС, а в 2003 році — напередодні вступу до організації — підготувала щодо створення Східного виміру ЄС робочу пропозицію. Ідея офіційної Польщі полягала в тому, що необхідно оминати і не допустити створення в новій Європі нових ліній поділу. Особливо важливим у цій пропозиції було те, що вона відповідала духу доктрини Гедройця-Мерошевського [1, с. 21]. Однак, реалізація запропонованої концепції зустріла у Євросоюзі багато протиріч, а Польща не була досить сильним і вагомим гравцем нової європейської спільноти, щоб відстояти власну позицію щодо вироблення спільної зовнішньої політики.

На думку як російських, так і польських дослідників, основним напрямком польської політичної думки 80-х років були стосунки з Росією, а концептуальному оформленню відносин із західними державами, ЄС і НАТО приділялося менше уваги. Але починаючи з 1991 року зовнішньополітичним пріоритетом Республіки Польщі стала євроатлантична інтеграція.

Польські вчені вважають, що існуючий сьогодні сценарій розвитку російсько-польських стосунків був єдиним можливим, адже стратегічні інтереси обох держав, особливо у регіоні ULB перетинаються занадто сильно для рівноправного партнерства. Наприклад, якщо Польща найактивніше підтримувала “Помаранчеву революцію” в Україні, і продовжує підтримувати представників білоруської опозиції, то Росія прагне повернути та утримати ці країни у зоні свого впливу. Польща у вищеназваних державах також має власний політичний інтерес. Маючи достатньо сильні позиції у стосунках з Україною і Білоруссю, РП може змінити свої позиції у Європейському Союзі і все ж стати ініціатором та лобістом політики Східного виміру ЄС.

Стосунки Росії і Польщі в останні декілька років можна назвати відкрито ворожими. Відповідно до результатів опитування Польського Центру досліджень громадської думки (CBOS) у грудні 2006 року лише 2% поляків оцінювали російсько-польські стосунки як добрі, 24% — як нейтраль-

ні, 11% вагалися, а більшість — 63% — характеризували міждержавні відносини як однозначно погані [цит. за 5]. Також негативно сприймають Польщу у Росії. Згідно з дослідженнями російських соціологів, на запитання про країни, ворожі до Російської Федерації, 20% опитуваних відповіли: “Польща”. Необхідно також зазначити, що за весь час перебування Леха Качинського на посаді Президента РП не відбулося жодної зустрічі польського і російського голів держав.

Найліпшими польсько-російські стосунки були у другій половині 1993 року, коли у серпні Борис Єльцин підписав у столиці Республіки Польща Варшавську декларацію [6, с. 109]. Відповідно до цього документа, Росія визнавала право РП самостійно обирати зовнішньополітичний курс. У межах декларації підписали також і угоду про будівництво на території Польщі трубопроводу.

Уже наприкінці 1990-х років криза у польсько-російських відносинах ставала дедалі очевиднішою. Польща вступила до НАТО, вела активну підготовку до приєднання до Євросоюзу, вже під час акцесійних переговорів пропонуючи європейській спільноті свій варіант стосунків ЄС — Росія, Україна, Білорусія. “Східні амбіції” польської сторони викликали у Москві невдоволення та напруження. У таких умовах кожен, навіть незначний, інцидент сприймався обома державами через призму політичного протистояння.

Особливого загострення польсько-російські відносини набули у 2004-2005 роках, коли протистояння спостерігалось у всіх сферах двостороннього співробітництва — дипломатії, міжнародних відносин, стратегічної безпеки і оборони, торгівлі і енергетики. Часто конфлікти виникали і на ґрунті історичного непорозуміння.

У 2005 році президент Путін нагородив генерала Ярузельського орденом за військові заслуги, що викликало обурення польської сторони. Іншим прикладом кардинально різного сприйняття історії стали коментарі російської сторони щодо річниці Ялтинської конференції і її результатів для Польщі. Було сказано, що “Польщі нема чого скаржитися, бо в результаті переговорів вона отримала землі на заході. Більш того, ялтинська декларація передбачала створення сильної, вільної, незалежної і демократичної Польщі” [1, с. 29]. Натомість, для польської сторони Ялта асоціюється з втратою Вільна і Львова, з початком залежності від СРСР і поділу Європи.

Наступним інцидентом стала інформація про те, що одна із площ Варшави, відповідно до рішення міської влади, називатиметься ім'ям Джохара Дудаєва. Реакція Москви поступила негайно — з Росії попередили, що якщо інформація дійсна, то незабаром у їх столиці та вулиця, де знаходиться посольство Польщі називатиметься ім'ям Михайла Муравйова.

Провокаційні заяви властиві були і польським лідерам. Наприклад, Александр Квасневський у липні 2005 року заявив, що Калінінградська область у питанні прикордонних суперечностей з Росією може розраховувати на допомогу і підтримку поляків. Таку заяву президент зробив після того, як його не запросили на урочистості, присвячені 750-річному ювілею Калінінградської області.

Але апогеєм напруження у польсько-російських стосунках став у 2005 році дипломатичний скандал. Наприкінці липня у Варшаві був здійснений напад на дітей російських дипломатів. Злочинців незабаром затримали, але російська сторона вимагала офіційних вибачень, у чому їй було відмовлено. Згодом у Москві постраждали троє польських дипломатів і один журналіст. Коментуючи ситуацію, лідер партії “Право і справедливість” Ярослав Качинський заявив, що такого ставлення до дипломатів не було навіть у Берліні за часів правління Гітлера [1, с. 31].

У листопаді 2005 конфлікт перейшов у економічну площину, у черговий раз постало питання про імпорту польських продуктів. Росія заборонила ввезення на свою територію польського м'яса і інших товарів, мотивуючи це рішення частими порушеннями ветеринарних правил, і навіть фальсифікацією сертифікатів якості.

Крім того, в обхід Польщі Німеччина і Росія затвердили план будівництва Балтійського газопроводу. У відповідь на це, Польща розгорнула активну кампанію з поширення ідеї формування “енергетичного НАТО”. Формально як реакція на російське ембарго на поставки м'яса, Польща вже біля року блокує підписання угоди ЄС-Росія, і також збирається підписати вкрай негативно сприйнятий Росією договір про дислокації на території Польщі елементів американської системи ПРО.

Деякі польські дослідники вважають, що налагодження польсько-російських стосунків можливе лише у контексті встановлення відносин нового рівня між Росією і Європейським Союзом, у яких Польща була би посередником. З іншого боку, політичні амбіції лідерів обох країн не залишають можливостей для компромісу. І якщо Росії, як стверджує більшість зарубіжних експертів, заважає так званий, імперський синдром, то Польщі, особливо останнім часом, — синдром втраченої Речі Посполитої.

Література

1. Polska — Rosja. Wczoraj, dzisiaj, jutro. Instytut Studiów Strategicznych. — Krakow, 2006.
2. Неменский О. Пространства и идеологии восточной политики Польши // Европа старая и новая // http://www.perspektivy.info/oikumena/europe/prostranstva_i_ideologii_vostochnoiy_politiki_polshi_2007-8-13-16-8.htm
3. Морфеуш Л. Поляки и восточный вопрос. Niepodleglosc. — 1983. — №18-19, №20 // <http://www.inosmi.ru/translation/221640.html>
4. Милякова Л. Внешнеполитические концепции польской оппозиции 1980-1989 гг. // Международный исторический журнал. — 2000. — № 7 // http://history.machaon.ru/all/number_07/anonsvak/revolution/milyakova/index.html
5. Бухарин Н. Российско-польские отношения и вступление Польши в ЕС // Вестник Европы. — 2004. — № 11 // <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/11/bu3.html>
6. Chmielewski Adam. Dwie koncepcje jednosci. Interwencje filozoficzno-polityczne. — Wroclaw, 2006.

И. В. Яковлева

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра международных отношений к. 32,
Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

**ПОЛЬСКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА РУБЕЖЕ
ТЫСЯЧЕЛЕТИЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ
И ПРАКТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

Резюме

В статье рассматриваются концепции польских исследователей относительно развития межгосударственных отношений с Россией, проанализировано их исторические истоки и практическая ценность. В работе исследуются современные польско-российские отношения, анализируются причины их ухудшения, рассматривается влияние на двусторонние отношения внешних факторов.

Ключевые слова: концепция, внешняя политика, межгосударственные отношения, политическое противостояние.

I. V. Yakovleva

Odessa National University, Department of International Relations,
R. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 650558, Ukraine

**RELATIONS BETWEEN POLAND AND RUSSIA AT THE END OF
XX — THE BEGINNING OF THE XXI CENTURIES: DOCTRINAL
BACKGROUND AND PRACTICAL DIMENSION**

Summary

The article views the conceptions of Polish researchers for the development of intergovernmental relations with Russia; analyzes their historical background and practical value. The article researches modern Poland-Russia relations, goes on with discovering the reasons of their worsening and underlines the influence of external factors on the bilateral relations.

Key words: conception, external policy, intergovernmental relations, political resistance.